

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Ольга Ткаченко

Анотація. Інклюзивне навчання сьогодні стає одним із пріоритетних напрямів української освітньої політики. На етапі її модернізації значно підвищився інтерес до інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітнє середовище. Сучасна система освіти повноцінно приймає лише тих, хто відповідає її певним вимогам, тобто, дітей зі стандартними можливостями, здатними навчатися за загальною для всіх програмою та досягати й демонструвати високі результати своєї успішності. Інклюзивна освіта дозволяє дітям з особливими освітніми потребами навчатися у звичайній школі чи дитячому садку. У спеціалізованих інтернатах діти не можуть спілкуватися вільно зі своїми однолітками та повноцінно розвиватися. Така форма навчання допомагає адаптувати навчальне середовище для людини з особливими потребами.

Інклюзивне освітнє середовище – це середовище, де всі здобувачі освіти незалежно від своїх освітніх потреб здатні навчатися ефективніше, підвищувати свою соціальну компетентність, вдосконалювати комунікативні навички, а також відчувати себе частиною загальної спільноти. Кожна група дітей з особливими освітніми потребами має як загальні, характерні для всіх, обмеження життєдіяльності, так і особливі, притаманні лише їй і кожній дитині окремо. Створення соціально-психологічних умов інклюзивного освітнього середовища у закладі загальної середньої освіти актуалізує іншу важливу проблему – підготовку висококваліфікованих педагогічних кадрів. У даній статті представлені різні аспекти вивчення соціально-психологічних умов інклюзивного освітнього середовища, охарактеризовано нормативно-правову базу інклюзивної освіти, обґрунтовано структурні складові освітнього середовища, його властивості й принципи побудови, проаналізовано показники психологічної безпеки освітнього середовища, специфіку його організації.

Ключові слова: інклюзивне освітнє середовище, інклюзивна освіта, соціально-психологічні умови інклюзивного освітнього середовища, інклюзивний освітній простір, психологічно безпечне освітнє середовище, безбар'єрний освітній простір.

Постановка проблеми. Активні інтеграційні процеси в сучасній системі освіти суттєво впливають на соціально-психологічний розвиток суспільства і держави в цілому. Інклюзивне навчання сьогодні стає одним із пріоритетних напрямів української освітньої політики. На етапі її модернізації значно підвищився інтерес до інтеграції дітей з особливими освітніми по-

требами в загальноосвітнє середовище.

Упродовж останніх кількох років у державі відбуваються різні процеси, з урахуванням нормативної бази, законодавчих аспектів, аби у всій системі освіти відбувся повноцінний перехід від поодиноких випадків успішної інтеграції до ширшого застосування такого підходу у навчанні та вихованні дітей з особливими освітніми потребами. Зважаючи на це,

питання створення соціально-психологічних умов інклюзивного освітнього середовища перебуває у полі зору багатьох сучасних науковців, оскільки вимагає наразі нових підходів до його розуміння, а також упровадження його для категорії дітей, котрі потребують спеціального корекційного навчання. Адже забезпечення інтеграції цієї категорії учнів у загальноосвітнє середовища вимагає від держави забезпечення не лише законодавчої бази, котра б чітко регламентувала усі ці аспекти, а й вирішення питання удосконалення соціально-психологічних умов інклюзивного освітнього середовища.

Аналіз досліджень і публікацій засвідчує, що питання інклюзивного навчання та технології його впровадження в умовах сьогодення займається низка вчених, зокрема: В. Бондар[4], А. Колупаєва[9], Ю. Найда[10], Т. Сак, М. Семаго та ін., у дослідженнях яких розкриваються загальнотеоретичні проблеми інклюзивної освіти. Такі дослідники як А.Колупаєва[9], М.Сварник, В.Синьова, Н.Софій[10], А.Шевцова та ін. у своїх розвідках приділяють значну увагу питанню соціально-психологічних умов інклюзивного освітнього середовища, зокрема зазначають потребу у зміні підходів до організації надання освітніх послуг дітям з ООП та необхідності упровадження нових форм освіти, які сприятимуть їх інтеграції у суспільство через створення сприятливої соціально-психологічної атмосфери освітнього середовища.

Мета статті – охарактеризувати ознаки інклюзивного освітнього середовища, особливості організації його соціально-психологічних умов в умовах закладу освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасна система освіти повноцінно приймає лише тих, хто відповідає її певним вимогам, тобто, дітей зі стандартними мож-

ливостями, здатними навчатися за загальною для всіх програмою та досягати й демонструвати високі результати своєї успішності. Разом з тим нерідко виходить, що діти з особливими освітніми потребами часто виявляються ізольованими від своїх здорових однолітків та випадають із загального освітнього процесу, оскільки для роботи з такими школярами не завжди у закладі створено відповідний освітній простір або педагоги установ загальної середньої освіти не володіють необхідними знаннями в галузі корекційної та спеціальної педагогіки, навичками роботи з особливими дітьми тощо.

Модель інклюзивного закладу освіти передбачає створення для дітей з особливими освітніми потребами безбар'єрного середовища, його облаштування відповідно до потреб та можливостей дітей з порушеннями психофізичного розвитку, а також надання їм необхідної підтримки у процесі спільного навчання із однолітками з нормотиповим розвитком[12, с. 74].

У Концепції інклюзивної освіти ЮНЕСКО представлені ідеї щодо рівності навчальних умов та доступності освітніх закладів різного типу для всіх бажаючих здобути освіти незалежно від їх соціального та культурного стану, етнічної та релігійної приналежності, пізнавальних інтересів та здібностей. Такий підхід сприяє розширенню меж поширення інклюзії.

Інклюзивна освіта дозволяє дітям з особливими освітніми потребами навчатися у звичайній школі чи дитячому садку. У спеціалізованих інтернатах діти не можуть спілкуватися вільно зі своїми однолітками та повноцінно розвиватися. Така форма навчання допомагає адаптувати навчальне середовище для людини з особливими потребами.

Терміном «інклюзія» називають входження, включення до чогось, як частина цілого. У сфері освіти інклюзію розуміють

як процес реагування на різні потреби людей, які беруть участь у навчанні.

Мета інклюзії – вільне середовище навчання, в якому немає перешкод для дітей із особливими освітніми потребами. Тобто, інклюзивна освіта – це формат, який дозволяє кожній людині навчатися в загальноосвітніх установах, незалежно від наявних у неї особливостей [7, с. 49].

При цьому для учнів з особливими потребами створюють комфортні умови:

- перепланування класів та інших приміщень;
- впровадження нових методик у процесі навчання;
- перегляд навчального плану з урахуванням особливостей дітей;
- коригування методик оцінювання.

Інклюзивна освіта має свої переваги, які можна визначити так:

1) інклюзія в освіті стирає межі між системою освіти та системою допомоги дітям з особливими освітніми потребами;

2) допомагає батькам брати безпосередню участь у навчанні дитини;

3) у дітей з'являється можливість соціалізації, розвитку своїх інтересів та талантів;

4) діти можуть навчатися у професійних навчальних закладах та вузах;

5) школярі з особливими освітніми потребами спілкуються, дружать з однолітками у навчальному закладі та за його межами;

6) усі учні інклюзивного класу спокійно приймають відмінності між людьми.

Для учнів з особливими освітніми потребами розробляють індивідуальні плани розвитку, які включають заняття з вузькими фахівцями: психологом, логопедом [13, с. 68].

Так, у 2020 році в Україні вже налічувалося понад 13 тисяч інклюзивних класів, у яких навчалися майже 20 тисяч учнів із особливими освітніми потребами. Устано-

ви дошкільної освіти у 2020-2021 навчальному році відвідували понад 4500 дітей із особливими освітніми потребами. У вузах та професійно-технічних навчальних закладах навчалося понад 1300 студентів із особливими потребами.

Влітку 2021 року Рада безбар'єрності розробила план заходів на найближчі 2 роки для реалізації Національної стратегії створення безбар'єрного простору в Україні. Після втілення цього плану всі інклюзивно-ресурсні центри мають бути забезпечені сучасними методиками, щоб проводити комплексну оцінку дітей раннього віку [12].

Загалом заплановано 250 проєктів, реалізація яких сприятиме подальшому розвитку інклюзивної освіти в Україні.

Нормативно-правова база з питань інклюзивної освіти регламентується:

- Конвенцією ООН про права дитини, Конституцією України;
- Законами: «Про повну загальну середню освіту»; «Про реабілітацію інвалідів в Україні»; «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»; «Про освіту» № 2145-VII від 05.09.2017 (із змінами); «Про дошкільну освіту» від 20.12.2001 (зі змінами); «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу» (№2442-17 від 06.07.2010); «Про внесення змін до деяких законів України щодо прав інвалідів»; «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання», а також – кількома десятками Постанов КМУ та Наказами Міністерства освіти й науки.

За роки незалежності в Україні відбулася зміна освітніх моделей. Процес трансформації зумовив зміни законодавчої бази;

активізацію громадського руху, спрямованого на використання інклюзивної освіти; модернізацію управління освітою.

У контексті нашого дослідження є доцільним проаналізувати сутність поняття «інклюзивне середовище в закладі загальної середньої освіти» та охарактеризувати його структуру. Згідно із Законом України «Про освіту» [1], «інклюзивне середовище – це сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей» [7].

У науково-педагогічній літературі зустрічаємо наступні дефініції «інклюзивного освітнього середовища», яке пропонують провідні вчені. Так Т. Єжова вважає, що це – «середовище, в якому діти можуть взаємодіяти, спілкуватися і розвиватися відповідно до власних можливостей [13, с. 80].

На думку Г. Задіранової, це – «система різнопланових соціальних контактів і конструктивної співпраці учасників навчально-виховного процесу з динамічним розвитком його компонентів для забезпечення якісної освіти та соціалізації дітей і молоді з обмеженими фізичними потребами [5].

Зі свого боку І. Калініченко освітнє середовище розуміє як своєрідний простір, де всі учасники освітнього процесу, незалежно від своїх освітніх потреб, здатні вчитися ефективніше, підвищувати свою соціальну компетентність, удосконалювати комунікативні навички, а також відчувати себе частиною загального співтовариства [8, с. 120].

У структурі інклюзивного середовища науковці вирізняють три складники:

- просторово-предметний (безбар'єрна архітектура закладу освіти; наявність необхідних засобів,

які відповідають потребам дітей);

- змістовно-методичний (варіативність і гнучкість освітньо-виховних методик, форм, методів і засобів навчання, що відображено у змісті індивідуальної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами, індивідуального навчального плану; застосування адаптації та модифікації);
- комунікативно-організаційний (створення команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами; взаємини між усіма суб'єктами освітнього процесу: батьками, дітьми, педагогами, асистентами вчителів, іншими спеціалістами; готовність педагогів до роботи в інклюзивному класі; сприятливий психологічний клімат у дитячому колективі; управління командною діяльністю фахівців) [10, с. 31].

Науковець І. Калініченко називає наступні ознаки інклюзивного освітнього середовища визначає:

- спланований і організований фізичний простір, у якому б діти мали змогу безпечно переміщатися під час групових та індивідуальних занять;
- наявність сприятливого соціального та емоційного клімату;
- створення умов для спільної діяльності дітей, надання допомоги одне одному [8, с. 122].

Цілковито очевидним є те, що у контексті навчання і виховання дітей з особливими потребами освітнє середовище набуває ще однієї значимої характеристики – воно прагне бути безбар'єрним. У цьому зв'язку цікавою є дослідницька позиція С. Гайдукевич, яка стверджує, що усвідомлення бар'єрів, які виникають на шляху дитини з

особливими потребами, а також їх профілактика й усунення – один із способів вирішення її освітніх проблем [12].

Центральним компонентом освітнього середовища є його соціально-психологічний компонент, а саме система взаємодії між учасниками педагогічного процесу. Найважливішим завданням сучасної освіти є створення адаптивного, психологічно безпечного освітнього середовища, стимулювання всебічного розвитку систем взаємодії педагогів та учнів.

Варто зауважити, що психологія безпеки – це новий напрямок в науці, яка вивчає соціопсихологічні процеси та явища, що виникають у ситуації загроз. Прояви психологічної безпеки особистості виражаються у здатності підтримувати стабільність у навколишньому середовищі з певними параметрами, в тому числі з психо-травматичними ефектами; ступінь стійкості до руйнівних внутрішніх та зовнішніх впливів та досвід їх захисту в певній життєвій ситуації.

Оскільки процеси інтеграції, що відбуваються в сучасній освіті, ще не мають певної стабільності та завершення, можуть мати певні ризики, запобігання яких вирішить створення психологічно безпечного освітнього середовища в умовах інклюзивної освіти.

Створення навчального середовища в умовах інклюзивної освіти, що характеризується вищезазначеними властивостями, оптимально вирішить проблему розвитку соціальної взаємодії між здобувачами освіти з різними фізичними, психічними, когнітивними та соціокультурними характеристиками. Щоб досягти ефективних результатів у створенні психологічно безпечного освітнього середовища в умовах інклюзивної освіти, необхідно враховувати і керувати певними принципами:

- принцип захисту особистості, що передбачає усунення психологіч-

ного насильства у взаємодії, шляхом «розвитку та реалізації його індивідуальних потенціалів»;

- принцип підтримки розвитку освіти, який пропонує керівництво щодо всебічного розвитку особистості (фізична, емоційна, інтелектуальна, соціальна та духовна сфери свідомості);
- принцип допомоги в соціально-психологічній майстерності, заснований на здатності людини вибирати свій життєвий шлях, незалежні рішення проблем, здатність аналізувати ситуацію, вибирати відповідну поведінку, яка не порушує свободи та гідності інших, виключаючи психічне насильство;
- принцип нормалізації, що передбачає рівність прав та можливостей усіх членів суспільства, незалежно від їх психічних та (або) фізичних характеристик;
- принцип активного включення до навчального процесу всіх його учасників передбачає активну взаємодію на гуманістичній основі всіх предметів навчального процесу, створюючи умови для взаєморозуміння та прийняття один одного [12].

Безпечне освітнє середовище в умовах інклюзивної освіти повинно мати певні характеристики, такі як пристосованість, відкритість, мобільність, інклюзивна ергономічність, нормативність (відповідність за віком та індивідуальними потребами), орієнтація на розвиток тощо.

Важливо підкреслити, що наразі існує низка суперечностей, що перешкоджають швидкій імплементації реформ у цьому напрямку, зокрема, це недосконала нормативно-правова база, недостатнє фінансове забезпечення інклюзивних закладів освіти, неготовність педагогічного персоналу до роботи в умовах інклюзії; відсутність у

штаті закладу освіти фахівців зі спеціальної освіти, перенасиченість навчальних програм, які важко адаптувати й модифікувати згідно з потребами дитини з особливими освітніми потребами.

Висновки. Інклюзивне освітнє середовище – це середовище, де всі здобувачі освіти незалежно від своїх освітніх потреб здатні навчатися ефективніше, підвищувати свою соціальну компетентність, вдосконалювати комунікативні навички, а також відчувати себе частиною загальної спільноти. Кожна група дітей з особливими освітніми потребами має як загальні, характерні для всіх, обмеження життєдіяльності, так і особливі, притаманні лише їй і кожній дитині окремо. У зв'язку з цим організація освітнього середовища забезпечується на основі компетентнісної оцінки групових та індивідуальних можливостей дітей, адресного моделювання умов, оптимальних саме для них. Важливою необхідністю є посилення психологічної складової усіх учасників інклюзивного середовища. А ще, необхідність окремих досліджень з вивчення соціально-психологічних умов ефективного інклюзивного середовища, хоча на даний момент в нашій країні вивчено і багато зроблено з організаційної складової інклюзивного середовища. Окрім того, створення соціально-психологічних умов інклюзивного освітнього середовища у закладі загальної середньої освіти актуалізує іншу важливу проблему – підготовку висококваліфікованих педагогічних кадрів, які вмітимуть ефективно використовувати набуті знання, вміння та навички на практиці, активно розроблятимуть і впроваджуватимуть інноваційні методи роботи в умовах інклюзивного освітнього простору.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про освіту: Закон України від 5 вер. 2017 р. № 2145–VIII. URL: <https://cutt.ly/KfoyAz6>.
2. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання. Наказ МОН від 01 жовт. 2010 р. № 912. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0912290-10>
3. Про порядок комплектування інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах. Наказ МОНУ від 02.04.2015р. за № 1/9-169.
4. Бондар В. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен. *Підна школа*. 2011. № 3. С. 10-14
5. Задіранова Г. В. Розвиток дитини з обмеженнями життєдіяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища. URL: <http://koris.com.ua/other/3054/index.html?page=63>.
6. Інклюзивна освіта: основні положення. Всеукраїнський фонд «Крок за кроком»: веб-сайт. URL: http://ussf.kiev.ua/ie_inclusive_education (дата звернення: 17.03.2021).
7. Інклюзивне навчання в закладах загальної середньої освіти: керівництво для тренерів : навчально-методичний посібник / Софій Н., Найда Ю., Маланчій В., Семко О. та ін. Київ, 2018. 174 с.
8. Калініченко І. О. Особливості формування інклюзивного освітнього середовища для забезпечення всебічного розвитку дитини. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2012. №9. С. 120-126.
9. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ : Видавництво «Самміт-Книга», 2009. 272 с.
10. Нормативне забезпечення інклюзивного навчання / А. Колупаєва, Н. Софій, Ю. Найда, Л. Даниленко. *Директор школи*. 2011. берез.(№ 9). С. 26-32
11. Поліхроніди А. Г. Створення інклюзивного освітнього середовища в сучасних навчальних закладах. *Наука і освіта*. 2016. № 6. С. 82-85
12. Соціальна та освітня інклюзія: іс-

торія, сучасність, перспективи розвитку: колективна монографія у 2 частинах. Частина 1. Інституційні та особистісні аспекти впровадження в Україні./ за ред. С.П. Миронової, Л. Б. Платаш. Чернівці: «Технодрук», 2021. 352 с.

13. Теорія і практика інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник / упорядник К. М. Бондар; Вид. 2-ге, доп. Кривий Ріг, 2019. 170 с.

REFERENCES

1. Pro osvitu [About education] : Zakon Ukrainy vid 5 ver. 2017 r. № 2145-VIII. URL: <https://cutt.ly/KfoyAz6>.

2. Pro zatverdzhennja Konceptiji rozvytku inkljuzyvnogho navchannja [On the approval of the Concept of development of inclusive education]: Nakaz MON vid 01 zhovt. 2010 r. # 912. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0912290-10>

3. Pro porjadok komplektuvannja inkljuzyvnykh ghrup u doskilnykh navchalnykh zakladakh [About the procedure for staffing inclusive groups in preschool educational institutions]: Nakaz MONU vid 02.04.2015r. za № 1/9-169 // Psykholoh dovkillja. – 2015. trav.(# 5). S. 4.

4. Bondar V. Inkljuzyvne navchannja jak socialjno-pedagoghichnyj fenomen / Vitalij Bondar [Inclusive education as a socio-pedagogical phenomenon] // Ridna shkola. 2011. № 3. S. 10-14

5. Zadiranova Gh. V. Rozvytok dytyny z obmezhenjamy zhyttjedijalnosti v umovakh inkljuzyvnogho osvitnjogho seredovyshha [Development of a child with disabilities in an inclusive educational environment] [Elektronnyj resurs]. URL: <http://koris.com.ua/other/3054/index.html?page=63>.

6. Inkljuzyvna osvita: osnovni polozhennja. Vseukrajinskyj fond «Krok za krokom» [Inclusive education: basic

provisions. All-Ukrainian Foundation «Step by Step»] URL: http://ussf.kiev.ua/ie_inclusive_education (data zvernennja: 17.03.2021).

7. Inkljuzyvne navchannja v zakladakh zagaljnoji serednoji osvity [Inclusive education in institutions of general secondary education]: kerivnyctvo dlja treneriv : navchaljno-metodychnyj posibnyk / Sofij N., Najda Ju., Malanchij V., Semko O. ta in. Kyjiv, 2018. 174 s.

8. Kalinichenko I. O. Osoblyvosti formuvannja inkljuzyvnogho osvitnjogho seredovyshha dlja zabezpechennja vsebichnogho rozvytku dytyny. [Peculiarities of forming an inclusive educational environment to ensure comprehensive development of the child] Aktualjni problemy navchannja ta vykhovannja ljudej z osoblyvymy potrebamy. 2012. №9. S. 120-126.

9. Kolupajeva A. A. Inkljuzyvna osvita: realiji ta perspektyvy [Inclusive education: realities and prospects] : monohrafija. Kyjiv : Vydavnyctvo «Sammit-Knygha», 2009. 272 s.

10. Normatyvne zabezpechennja inkljuzyvnogho navchannja [Normative provision of inclusive education]/ Alla Kolupajeva, Natalija Sofij, Julija Najda, Lidija Danylenko // Dyrektor shkoly. 2011. berez. (№ 9). S. 26-32

11. Polikhronidi A. Gh. Stvorennja inkljuzyvnogho osvitnjogho seredovyshha v suchasnykh navchalnykh zakladakh. [Creating an inclusive educational environment in modern educational institutions] Naukai osvita. 2016. № 6. S. 82-85

12. Socialjna ta osvitnja inkluzija: istorija, suchasnistj, perspektyvy rozvytku: [Social and educational inclusion: history, modernity, development prospects] kolektyvna monohrafija u 2 chastynakh. Chastyna 1. Instytucijni ta osobystisni aspekty vprovadzhennja v Ukraini / za red.

S.P. Myronovoji, L. B. Platash. Chernivci: «Tekhnodruk», 2021. 352 s.
13. Teorija i praktyka inkljuzyvnoji osvity [Theory and practice of inclusive education]: navchaljno-metodychnyj posibnyk / uporjadnyk K. M. Bondar; Vyd. 2-ghe, dop. Kryvyj Righ, 2019. 170 s.

INCLUSIVE EDUCATION IN UKRAINE: CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Olha Tkachenko

Abstract. *Today, inclusive education is becoming one of the priority areas of Ukrainian educational policy. At the stage of its modernization, interest in the integration of children with special educational needs into the general educational environment has increased significantly. The modern education system fully accepts only those who meet its certain requirements, that is, children with standard capabilities, who are able to study according to the general program for everyone and achieve and demonstrate high results of their academic performance. Inclusive education allows children with special educational needs to study in a regular school or kindergarten. In specialized boarding schools, children cannot communicate freely with their peers and develop fully. This form of education helps to adapt the learning environment for a person with special needs. An inclusive educational environment is an environment where all learners, regardless of their educational needs, are able to learn more effectively, improve their social competence, improve communication skills, and also feel part of the general community. Each group of children with special educational needs has both general, characteristic for all, limitations of life activities, and special, inherent only to it and to each child individually. Creation of socio-psychological conditions of an inclusive educational environment in a general secondary education institution actualizes another important problem - the training of highly qualified teaching staff who will be able to effectively use the acquired knowledge, skills and abilities in practice, actively develop and implement innovative methods of work in the conditions of an inclusive educational space. This article presents various aspects of the study of social and psychological conditions of inclusive educational environment, characterized the regulatory framework of inclusive education, substantiated structural components of the educational environment, its properties and principles of construction, analyzed indicators of psychological safety of the educational environment, specificity of its organization.*

Keywords: *inclusive educational environment, inclusive education, socio-psychological conditions of inclusive educational environment, inclusive educational space, psychologically safe educational environment, barrier educational space.*

Відомості про авторів:

Ткаченко Ольга Тимофіївна, аспірантка кафедри загальної та диференціальної психології, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, м. Одеса, Україна, e-mail: tkacenkoolga641@gmail.com

Information about authors:

Olha Tkachenko, Post-graduate student of the Department of General and Differential Psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Odesa, Ukraine